

Тема: Проза 20-30-х років. Загальний огляд:нові теми, проблеми. Григорій Косинка. Оповідання «На золотих богів».

Літературознавчі терміни:

- Роман у новелах;
- Фейлетон;
- Усмішка;
- Маргінальна особистість;
- Нарис;
- Етюд.

1. Загальні тенденції розвитку прози:

XX століття для української літератури – дуже плідна пора, яка дала нашій культурі багато талановитих митців і геніальних творів. Мистецькі пошуки цілої плеяди молодих прозаїків хоч і знаходяться на різних полюсах ідейно-естетичних уподобань літератури 20-х рр., однак об'єднуються на основі характерних для цієї епохи принципів змалювання людини й світу в провідних творах.

Спільними естетично-стильовими засадами творчості прозаїків 20-х років XX ст. стала **концепція людини нової епохи, яка відчуває самотність та непотрібність і водночас є закоханою у життя**. Поняття «відродження й становлення» є основним в етичній моделі героїв епохи революції та громадянської війни, що відображає й *романтичне самоствердження персонажа в нових суспільних реаліях, і трагізм його відірваності від універсальних першооснов буття*.

На початку XX ст. українська проза вже досягла високого розвитку, відзначалася тематичним багатством, жанровою повнотою й стильовим розмаїттям. Її вершини - класичні твори М. Коцюбинського, І.Франка, Лесі Українки, В. Стефаника, О. Кобилянської, Марка Черемшини, Леся Мартовича та ін.

Доба революції та громадянської війни перервала процес нагромадження змістового й зображального потенціалу української прози. На розвитку прози України 20-30-х років відбилася й та обставина, що ряд зрілих майстрів або опинилися в еміграції (як В. Винниченко), або, залишившись на батьківщині (С. Васильченко, М. Чернявський, Дніпрова Чайка, Л. Яновська, А. Кримський), важко адаптувалися до нових суспільних обставин. Швидше ця адаптація відбувалася у молодших представників демократичної інтелігенції – часто початківців, здебільшого учасників революційних подій. В цей час відбувається зміна поколінь.

Основною формою художнього реагування на запити й імпульси життя стає поезія. У прозі спочатку розвиваються малі жанри, зокрема новела, нарис, етюд, ескізи, акварелі, оповідання.

Новації митціву 20-х роках у жанрі новели були на стільки вагомими, що забезпечили їйєвропейський рівень. Ці твори були національні за духом і модерні за

формою та стилем. У цей час розвивається реалістична новела з елементами імпресіонізму (Григорій Косинка, Валер'ян Підмогильний). З'являються новели й оповідання філософського спрямування (Валер'ян Підмогильний, Аркадій Любченко, Гео Шкурупій). Їх зміст тепер будувалися не на штучній інтризі, а на художній правді й простоті, на увазі до людської долі й аналізі її психіки.

Малі прозові форми демонстрували широкий спектр стильових манер, хоча у перші роки переважають *експресивність* (М. Хвильовий, І. Дніпровський, І. Сенченко), елементи *імпресіонізму* (Г. Косинка, почасти В. Підмогильний), орнаментальність в оформленні *психологічної* новели (М. Хвильовий, А. Головка, Г. Косинка, П. Панч, О. Копиленко).

З'являються оповідання з більш глибоким філософським забарвленням (А. Любченко), позначені романтикою духовного аристократизму (Ю. Яновський), цікаві експерименти в прозі роблять футуристи. Остап Вишня створює новий жанр — **усмішку**, що синтезує у собі жанрові ознаки гумористичного оповідання й фейлетону. Популярним жанрами стають **нарис** (О. Мар'ямов, М. Йогансен); **фейлетон** (К. Котко, Остап Вишня, згодом Ю. Гедзь та інші). Ряд авторів еволюціонує до традиційного реалізму (П. Панч, А. Головка, К. Гордієнко).

Основною темою „малої” прози залишалася традиційно тема села з осмисленням тих подій, які там відбувалися. Кожен із митців відображав їх у руслі власного стильового художнього мислення.

Г. Косинка - імпресіоніст, слово якого колоритне, багато орнаментоване. Приніс в українську літературу не ідеалізацію патріархальності, не замилування усталеними звичаями та ідилією селянського побуту, а терпку правду про селянські злидні, про безпросвітність сільської бідноти".

А. Головкові засоби імпресіонізму та символізму дали можливість відтворити живі картини тогочасного життя на селі, сповненого драматизму і світлих сподівань на майбутнє.

Великий романтик революції Микола Хвильовий, у творчості якого домінують засоби імпресіоністичного письма, розширив і оновив проблематику української прози, вийшовши за межі селянської теми. Він торкнувся теми революції й громадянської війни через призму національного й загальнолюдського.

Традиції психологічної прози продовжив В. Підмогильний. Опрацьовуючи теми села, міста, громадянської війни митець завжди зосереджував увагу на людині пореволюційної доби, її відчуженості, самотності, усвідомленні нею абсурдності буття, пошуках своєї індивідуальності.

Простота, лаконізм, насиченість розмаїттям деталей дійсності - основні ознаки творів П. Панча, в яких вимальовується часто залякане, глухе село, якому важко зорієнтуватися у подіях.

Доля „маленької” людини у вирі суспільних подій, її здатність знайти себе в екстремальних ситуаціях — у центрі творів із вигадливим сюжетом Ю.Смолича.

Сатиричне гумористична проза цього часу представлена творами В.Чечв'янського Ю.Вухналя, Костя Котка. Та найбільшою популярністю користувалося гумористичне слово Остапа Вишні, 12 збірок творів якого вийшли в період з 1923 по 1930 роки, а у 1928 і 1930 років вийшло зібрання "Усмішок" у чотирьох томах.

Невдовзі визначну роль у становленні та розвитку української прози 20-30-х років починає відігравати повість. Для цього був добрий ґрунт: адже в українській дореволюційній прозі повість - чи не провідний жанр, який досяг сюжетного розмаїття і тематичного багатства, подавши зразки родинно-побутової повісті-хроніки, соціально-побутової повісті, соціально-історичної, історично-пригодницької, психологічної, фольклорно-поетичної повісті. Саме повість стала своєрідним «полігоном» для випробування нових композиційних та стильових пошуків української прози.

З другої половини 20 років починає активний розвиток романістика. Тут варто відзначити романи „Американці” (1925) О.Досвітнього. „Останній Ейджевуд” (1926) Ю.Смолича, „Бур'ян” (1927) А.Головка та інші.

З'являється низка романів, написаних на матеріалі революції та громадянської війни. У 30-ті роки чи не панівним жанром стає „колгоспний” та „виробничий” роман.

Пояснення нових термінів:

***Роман у новелах** — складний за побудовою і великий за розміром епічний прозовий твір, у якому широко охоплені життєві події певної епохи; складається з окремих новел, об'єднаних спільним задумом.

****Маргінальна особистість** – людина, що перебуває на краю, на межі різних систем – культур, соціальних цінностей, і яка зазнає їх суперечливого впливу.

*****Фейлетон** – сатиричний жанр художньо-публіцистичної літератури, що висміює негативні явища в суспільному житті.

******Усмішка** – це різновид фейлетону та гуморески. Ввів цей термін сам Остап Вишня. Пізніше він писав: *«Хоч «фейлетон» уже й завоював у нас повне право на життя, та, на мою думку, слово «усмішка» нашіше від «фейлетону».*

*******Нарис** — малий оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому зображено дійсні факти, події конкретних людей. Найчастіше нариси присвячуються відтворенню сучасних подій чи зображенню людей, яких особисто знав письменник.

*******Етюд** — з франц. — вправа, вивчення — невеликий за обсягом, переважно безсюжетний твір настроєвого характеру, в якому автор подає конкретну картину, фіксує момент, вихоплений з життя, відтворює внутрішній стан людини, нерідко на тлі співзвучного пейзажу

Висновок: митці шукають нових форм і засобів, прагнуть передати суб'єктивне переживання людини, яка потрапила у веремію історичних подій;

також продовжують розвиватись традиційні, класичні жанри: оповідання, новела, повість, роман. **Головний об'єкт дослідження – душа людини, її підсвідоме (інстинкти).**

ГРИГОРІЙ КОСИНКА

(1899—1934)

Життєвий і творчий шлях

Ось як український літературознавець із США Г. Костюк пригадує один із вечорів 1925 р., на якому Григорій Косинка читав своє оповідання «Політика»: «На сцену вийшов молодий, середній на зріст чоловік років 26—27, трохи присадкуватий, з руським чубом і відкритим простим обличчям. Став з боку кафедри, обпершися на неї однією рукою, спокійно дивився на переповнену палю. Публіка поволі затихала. Він не мав у руці ні книжки, ні рукопису, ні будь-якої записки. Коли публіка втихла, він заговорив, заговорив так, як говорять у себе в хаті селяни, в родинних чи святкових різдвяних обставинах. То не було звичне читання з книжки, рукопису. То була жива розповіді, напам'ять. Я таке побачив уперше. Я нікого з письменників більше й пізніше не знав, щоб свою прозову річ міг читати напам'ять. Та ще й як читати! З таким природним перевтіленням у характері, в психологічні нюанси горож. Ні, то була містерія художнього читання! Публіка сиділа, як загіпнотизована».

Звісно, цей унікальний дар молодого автора сприяв ще більшій популярності його творів. Ті коротенькі новели й оповідання Григорія Косинки вабили актуальністю порушених проблем, жигтевістю ситуацій, яскравими, правдивими характерами українських селян, у душі яких гак глибоко зумів зазирнути письменник. Внутрішній світ героїв, їхнє природне прагнення до кращого життя були йому близькі й зрозумілі.

Григорій Михайлович Стрілець (таким було справжнє прізвище письменника) народився у бідній селянській родині 29 листопада 1899 р. в селі Щербанівці, тепер Обухівського району Київської області. Сім'я не вилазила із злиднів. Батько щоліта мандрував на заробітки, а восени наймався до цукроварні. І все мріяв про кращі часи, «про землі вільні», як напише згодом Г. Косинка.

У 1908 р. родина виїхала на Далекий Схід, оселилися на березі Амуру, навіть хату почали будувати. Та скоро туга за Україною вернула їх назад, Жити стало ще важче. Тепер довелося працювати і найстаршому—Григорію. Полов буряки, тягав плуга, був чорноробом на цукроварні. Спочинком і розрадою від важкої праці стали для нього книжки. Батько, сам неписьменний, завжди купував їх синові, як тільки виїздив на заробітки. Була то переважно пригодницька література російською мовою. А перша українська — «Конотопська відьма» Г. Квітки-

Основ'яненка. «Квітчина повість мене дуже вразила й здивувала: є, виходить, люди, що пишуть по-простому, по-мужицькому, — згадував майбутній новеліст, — а про те, що це книжка українського письменника, я й не подумав, де там, я довго ще після "Конотопської відьми" не знав — "хто ми і чий ми діти..."».

Ту повість читав Григорій і рідним. А голос мав артистичний, «дзвінкий і сильний» — його «часто запрошували псалтир над мерцями читати».

Після закінчення початкової школи в селі Красному 1913 р. працює писарчуком у волості. «Всю систему колишніх управ, всі ті суди селянські, всю сваволлю урядників, мирових посередників, писарів та помічників їхніх я не забуду, здається, довіку».

У 1914 р. Григорій їде на заробітки до Києва. Мріє вчитися, Але спочатку чистить на вулицях черевики — нічого кращого не знайшлося. Невдовзі доля усміхнулася — взяли кур'єром-реєстратором до земської управи. Це дало змогу закінчити вечірні гімназійні курси, скласти іспити.

Про життя Григорія Косинки в період визвольних змагань майже нічого невідомо. В одній із автобіографій є таке свідчення: «Брав активну участь у боях».

Писати почав із віршів. Невдовзі більш-менш стабільний заробіток дали йому короткі нариси, памфлети, статті, які друкувались у київській газеті «Боротьба» (орган Української партії есерів-боротьбистів), «Більшовик». У них піднімає актуальні проблеми «молодої Країни Рад», проповідує соціалістичні ідеї. Чи було це наслідком власних ідейних переконань автора? Певно, що так. Інша справа—в якій мірі усвідомлено і виболено, перевірено життєвим досвідом. У той час багато українських митців (здебільшого вихідці з пригноблених верств) щиро повірили в оновлююче, прогресивне значення революційних подій в Україні. Але так само більшість із них невдовзі переконалася в хибності своїх поглядів. Само життя принесло глибокі розчарування.

4 травня 1919 р. в газеті «Боротьба» було надруковано і перший художній твір—невеликий автобіографічний етюд *«На буряки»*, підписаний уже відомим із журналістських кореспонденцій псевдонімом Косинка. Його взяв Григорій Стрілець за назвою скромних польових квітів—червоних косинців.

Переломним у житті письменника став 1920 р. Для його світобачення то був час прозрінь і творчого зростання. Тоді він вступив до Київського інституту народної освіти (КІНО) і одночасно став членом літературно-мистецької групи «Гроно», до якої входили М. Терещенко, Д. Загул, Г. Шкурупій, П. Филипович, художники А. Петрицький, М. Бурачек, Г. Нарбут та ін. В однойменному альманасі було надруковано невеликі оповідання Г. Косинки «Мент», «За земельку», «Під брамою собору». Гронівці стояли на оновлювальних позиціях у мистецтві, виступали за синтез усіх найкращих здобутків, але серед мистецьких течій вирізняли імпресіонізм і футуризм. Чи не там треба шукати джерело своєрідного Косинчиного індивідуального стилю?

Уже після розпаду групи 1922 р. з'являється перша його збірка *«На золотих богах»*, яка відразу привернула увагу читачів і критиків, принесла справжнє визнання. У цей час активно друкується не лише в газетах «Більшовик», «Вісті Київського губревкому», а й у часописах «Шляхи мистецтва», «Червоний шлях», «Нова громада», «Життя й революція». У 1923 р. в журналі «Нова Україна» (Берлін—Прага) поряд із творами Т. Осьмачки, В. Підмогильного з'являється оповідання Г. Косинки *«Анархісти»*, в якому відтворено складну пореволюційну ситуацію на селі—протест проти насильницької більшовицької політики. Цій публікації сприяв В. Винниченко, який на той час жив за кордоном, але ще підтримував зв'язки з Україною. Ця подія в тогочасних мистецьких колах набула гучного розголосу. Авторів звинувачували в небезпечних зв'язках із ворожою до радянської влади еміграцією.

У цей час Григорій Косинка стає однією з найяскравіших постатей серед київських письменників. Він часто виступає на літературних вечорах, зібраннях ВУАН (Всеукраїнської академії наук) із читанням своїх творів. Через матеріальну скруту залишає навчання в інституті. Працює редактором у різних журналах, відповідальним секретарем ВУФКУ, у сценарному відділі Київської кінофабрики, актором на радіо. В 1924 р. знайомиться з майбутньою дружиною, студенткою Київського інституту кінематографії Тамарою Мороз, яка залишилася йому вірною до глибокої старості, зберегла в складні роки пам'ять про нього, дбайливо впорядковувала посмертні видання його творів. Жило подружжя на Володи мирській вулиці в одному з будинків на території Софіївського собору.

В їхньому помешканні часто збиралося вишукане товариство найталановитіших київських літераторів, які об'єдналися під назвою «Ланка». Окрім Косинки, туди входили В. Підмогильний, Б. Антоненко-Давидович, Є. Плужник, Марія Галич, Т. Осьмачка. Особливо товаришував Григорій Косинка з Тодосем Осьмачкою, таким самим сином бідного селянина. Жартома їх називали Косьмачкою.

У 1926 р. «Ланка» перейменувалася у МАРС. Це була не літературна організація, а лише об'єднання митців, які відкрито не протистояли більшовизмові, але й не стали його апологетами (оспівувачами, ідеологічними виразниками), за що їх називали «попутниками». Над усе «марсівці» цінували талант, свободу творчості й ретельно дбали про високу художню якість своїх творів. У 1928 р., після ліквідації МАРСу, Григорій Косинка зізнавався Г. Костюкові: «Кінчилась доба навіть відносної свободи для письменника. Настає, мабуть, час абсолютного панування цензора і наглядача».

Сучасники згадують велику життєлюбність Григорія Косинки, його веселу, товарнську вдачу, прямолінійність суджень і оцінок, нетерпимість до посередностей і підлабузництва, ненависть до партійних ортодоксів (він називав їх «мародерами і голобельниками»). Скептично ставився до авторитетів.

Щоправда, двом «великим» поклонявся, у двох «великих», як зізнавався, вчився — у В. Стефаника, з яким листувався і який називав його «своїм сином із Дівич-гори», і у В. Винниченка, з яким також підтримував зв'язки. Високо цінував О. Кобилянську, С. Васильченка, норвезького письменника Кнута Гамсуна.

На багатьох тодішніх літераторів, особливо молодих, впливав Микола Хвильовий. Лише двох митців не торкнулася його запальна романтична іскра—В. Підмогильного і Г. Косинки. Ці митці впевнено йшли своїм шляхом. За це Григорій Косинка постраждав від репресійної влади одним із перших.

Суботньої ночі 5 листопада 1934 р., якраз напередодні захисту диплому дружиною, він був арештований і ув'язнений до Лук'янівської тюрми. А вже 18 грудня його розстріляли разом із іншими 28 українськими митцями (серед яких ще були К. Буревій, О. Близько, І. Крушель-ницький, Т. Крушельницький, Д. Фальківський). Сталося це в приміщенні колишнього Інституту шляхетних дівчат (перегородом—Жовтневий палац культури, нині—Міжнародний центр культури і мистецтв).

У 1957 р. Григорія Косинку було реабілітовано.

«НА ЗОЛОТИХ БОГІВ»

Цей твір написано 1920 р.

Етюд, або ліричний шкіц — так визначається його жанр, поширений у тогочасній прозі. Це свідчило про загальну тенденцію ліризації української літератури 20-х рр., прагнення письменників швидко відгукнутися на революційні події. Таку функцію виконувала, звісно ж, поезія. А от мобільність прози забезпечував яскравий настроєвий малюнок, пунктирний штрих—наче ескіз до чогось більшого і ширшого.

За цей твір Григорія Косинку було звинувачено в невиразності ідейної позиції. «Читач не розбере—за кого є, власне, автор — а революцією чи проти неї, чи споглядає як стороння людина», — писав критик марксистського спрямування В. Коряк.

Назва «На золотих богів» та й збаналізована вже фраза «Б'ється червона селянська воля, умирає на своїх осьмуш-ках та обніжках, але боронить тілами, кров'ю свої оселі од армії "золотих богів"» (тобто білогвардійців) ніби свідчать про щирі симпатії автора до селян-бідняків. Але ідейно-естетичний зміст твору виводить читача далеко за межі однозначної авторської оцінки: схвалення чи засудження чогось. Григорій Косинка, як і Валер'ян Підмогильний чи Микола Хвильовий, ніколи не користувався цим дешевим засобом.

«На золотих богів»—не пафосне оспівування революційних подій в Україні, а одна з перших спроб у літературі осмислити їх художньо.

Звернімося до тексту.

Все село нийшло «назустріч непроханому ворогу» — піднесено-романтичний тон оповіді в дусі народної пісні передає важливість події. І не більше. Кольорова гама бою («криваво-червоні стежки полум'я», «червоною кривцею вмитий», «сіра курява... І упала чорним шаром на обличчя», «як чорні примари мріють над селом тополі, попелом припалі») підкреслює напруженість, драматизм ситуації, насторожує читача. Вбито ватажків Чубатенка і Сеньку-кулеметника. Чорний колір продовжує повторюватися болючим рефреном: «чорна руїна», «чорна соха», «чорні повалені хати», «почорнілий» Сенька. Від усього цього чорно в душах людей. Триумфу перемоги немає. Але урочистий реквієм також відсутній. Опис передає трагічний наслідок: «На місці гарячих боїв селянської волі лишилась чорна руїна, полита сльозами, як дощем...», «Цілі ulиці покошено огнем-косою. Чорні повалені хати, щербаті повітки І все віками дбане добро, в попелі тліє горе матері...»

Мовно-стильові засоби лаконічно, але вичерпно передають песимістичні настрої переможців, Метонімія «заплакали села» (тобто люди) підкреслює повну відсутність радості від перемоги. Метафора «чорна, обсмалена соха в клуні розп'ялась над кроквами, як мати над дітьми» означає крах селянських ілюзій, нездійсненність мрій і сподівань. Речення «Стоїть пшениця потолочена, серпа просить, а вони кров'ю поливають» передає думки хлібороба стосовно всіх довколишніх подій. У спустошеній селянській душі пробивається несмілий промінець надії: «Вітер кидає пісок з попелом на стару драну свиту, прислухається». Письменник обігрує деталь—«стара свита». У старій свиті стала серед двору Сеньчина мати і голосить. Сподівання потьмарені трагедією матері та молоді Сеньчиної дружини. їм ввижається образ убитого. Хто їм верне його? Ради чого втрачене це молоде життя? Цей німий підтекст посилюється вставками з народних пісень про жито, про сивого голуба, що виконують сугестивну роль, — навіюють, викликають настрій невиправного горя. У цій суцільній печалі матері, вдови, діда Андрія губляться слова «Пшеницю будем жать, як золото, снопи класти...» і не налаштовують на обнадійливе майбутнє.

Особливою є роль метафоричного образу сонця у творі. Вічне, недосяжні? світило, основа життя на землі та підтримка високого духу — зустрічається в тексті кілька разів. Воно скрізь, але в різних ролях, як і різний настрій.

Ось «летить сонячною курявою Сенька-кулеметник — осяяний сонцем, він сприймається як герой, лицар, майбутній переможець. Слава йому.

Нерівний бій бідняків з армією «золотих богів» скінчився; «Сонце здивовано стало: похитнулись вороги!»—це речення говорить про те, що нелюдських зусиль

вимагала перемога, дісталася ціною багатьох жертв. Але чи варта того? Письменник ніби намагається оцінити події з високості вічних духовних вартостей. «Озолотило сонце похмурі хмари на заході і втопило червону багряницю, як той сум у ставу, та й прослало над пожарищем... Дивіться...» —тут тільки блиск надії на недаремність жертв. Ця картина змінюється іншою: чорна соха в клуні; «...коло погребя, он там, де танцюють золоті стрілки сонця, хтось заломив руки і з мукою тихо-тихо чи до неба, чи до себе: "В ногах лазила..."»— це вже як потіха над чужою бідною багаті селянки, яка втратила важке добро.

В останньому акорді, що в сюжеті виконує прикінцеву, підсумовуючу роль, і автор не витримав, з'явився нам в образі легенького вітра, який «притих, послухав горе-журбу матері і, здавалось, сам заплакав над потолоченою кіньми пшеницею...»

За жанром – це етюд, або ліричний шкід.

Тема оповідання: Битва українських селян із білогвардійцями за свою волю.

Сюжетно-композиційна структура твору:

I частина

- Динамічна картина бою;
- Калейдоскопічне зображення подій;
- Образи Сеньки-кулеметника й селянського ватажка Чубатенка, які «пролітають» перед читачем.

II частина

- Відтворення руїни, що залишилася на місці села;
- На фоні знищеного села показана жінка-мати, що втратила своїх дітей.

Питання для самоконтролю

1. Якою була сновна тема „малої” прози 20-30-х років?
2. Які малі жанри розвиваються у прозі?
3. Справжнє ім'я Григорія Косинки?
4. Як називався перший художній твір Григорія Косинки?
5. У якому жанрі розпочав свою літературну діяльність Григорій Косинка?
6. Який рік став переломним у житті письменника?
7. Назва першої збірки Г.Косинки?
8. Коли було написане оповідання «На золотих богів»?
9. Жанр твору «На золотих богів»?